

2

Kanssatutkimuksen tietoteoreettiset taustat

Hanna-Kaisa Hoppania ja Satu Venäläinen

Kanssatutkimuksella pyritään tuottamaan tietoa. Suhteellisen uutena osana tieteellisen tiedon tuotannon käytäntöjä kanssatutkimuksen epistemologinen eli tietoteoreettinen pohja on vasta muotoutumassa. Epistemologia tarkastelee sitä, miten tieto voidaan määritellä ja minkälaisia tiedon luonne, alkuperä ja rajat ovat. Epistemologinen pohdinta on käsitteellistä ja filosofista, ja voi kenties tuntua kaukaiselta kanssatutkimuksen käytäntöä koskevista kysymyksistä. On kuitenkin tärkeää ymmärtää kanssatutkimuksen tietoteoreettista taustaa, jotta voimme perustella sen roolia osana moniäänistä ja erilaisia menetelmiä hyödyntävää tutkimuskenttää. Tietoteoriaan liittyvät näkemykset ja tieteellisyydestä käydyt kiistat kytkeytyvät myös tutkimuksen rooliin yhtenä yhteiskunnallisia valtasuhteita tuottavana, tai haastavana, kenttänä.

Arkiymmärrys tieteestä ja tutkimuksesta nojaa usein perinteisiin luonnontieteellisiin ihanteisiin ja ajatuksiin faktoista ja suoraviivaisesta objektiivisuudesta. Kuten tässä luvussa näemme, näitä käsityksiä on tieteenteoriassa kuitenkin jo pitkään haastettu. Lisäksi ihmistieteillä on esitetty olevan syystäkin hieman erilainen tietokäsitys ja yhteiskunnallinen rooli kuin luonnontieteillä.

Tieteenfilosofiassa tiedettä voidaan tutkia joko yleisesti tai keskittymällä yksittäisten tieteenalojen perusteisiin. Yleisellä tasolla tieteen lähtökohtia ja tieteenfilosofiaa käsitellään kuitenkin tyypillisesti luonnontieteiden näkökulmasta. Tieteellisestä menetelmästä (*scientific method*) puhuttaessa viitataan käytännössä usein suhteellisen rajattuun luonnontieteelliseen tutkimukseen ja sen toimintatapoihin. Luonnontieteelliselle ymmärrykselle tiedon luonteesta on muodostunut valta-asema, minkä vuoksi vaihtoehtoiset epistemologiat ja tieteen tekemisen tavat ovat usein vähemmän tunnettuja, ja joskus niiden asemaa ”oikeana tieteenä” kyseenalaistetaan.

Kanssatutkimus ei rajaudu mihinkään tiettyyn tieteenalaan eikä ole mitään tiettyä epistemologista mallia, johon se nojaisi. Kuten johdannossa tuotiin esiin, käytännössä kanssatutkimus ihmistieteiden parissa kytkeytyy usein kriittisiin, emansipatorisiin perinteisiin.

siin, jotka tyypillisesti eroavat luonnontieteiden ihanteista. Kanssatutkimus voidaan myös nähdä osana erilaisten yhteiskehittämisen ja osallistamishankkeiden jatkumoa, jossa motivaatiot, tavoitteet ja soveltavat tiedonintressit ovat kytköksissä käytäntöön ja esimerkiksi erilaisten ryhmien alisteisen aseman parantamiseen. Kanssatutkimusta voidaan kuitenkin tehdä periaatteessa millä tahansa tieteenalalla, myös luonnontieteissä (ks. tarkemmin *Kanssatutkimus demokraattisena osallistumisena ja osallisuuden kokemuksena* -luku).

Tässä luvussa käsittelemme tieteellisen tiedon ihanteita, tietämistä ja etenkin sitä, millä tavoin kanssatutkimus haastaa perinteisiä käsityksiä tieteellisestä tiedosta. Siinä missä tieteen perinteiset edellytykset ja ideaalit korostavat tiedon tuottajien eli ammattitutkijoiden objektiivisuutta ja erillisyyttä tietämisen kohteista, kanssatutkimus puolestaan pohjautuu sitä tuottavien ihmisten elämäkokemukseen. Tällöin omakohtainen suhde kiinnostuksen kohteena olevaan ilmiöön nähdään tutkimuksen keskeisenä voimavarana.

Eri yhteiskunnallisissa asemissa olevilla ihmisillä on myös erilaiset mahdollisuudet tulla nähdyksi uskottavina tiedon tuottajina, ja tieteellinen tutkimus voi myös uusintaa ja tuottaa yhteiskunnallisia eriarvoisuuksia. Kanssatutkimus sen sijaan korostaa eri ihmisryhmien tuottaman tiedon arvokkuutta ja moniäänisyyttä, ja kyseenalaistaa perinteisiä hierarkioita tietämisen tapojen ja tietoa tuottavien ihmisryhmien välillä. Pyrkimyksenä on usein tavoittaa ja tuottaa sellaista tietoa, joka helposti jää perinteisillä tavoilla tehdyn tutkimuksen katveeseen.

Lähdemme tässä luvussa liikkeelle yleisistä tieteellisen tiedon ihanteista ja erilaisista paradigmoista. Kuvaamme tiedon ja tutkimuksen moninaisuutta ja vaihtelevia päämääriä. Sitten esittelemme perinteisiä tieteen ihanteita horjuttaneita kriittisiä näkökulmia, jotka tyypillisesti toimivat kanssatutkimuksen teoreettisina taustavaikuttimina. Tämän jälkeen käsittelemme kanssatutkimuksen tekemisen tapoja ja tutkimuksen suuntauksia, joissa erityisesti kokemukseen ja omakohtaisuuteen pohjautuva tietäminen on keskiössä, ja joissa pyritään konkreettisesti kohti tiedontuotannon demokraattisuutta. Lopuksi vedämme yhteen ajatuksia siitä, millaiseen tietämiseen kanssatutkimus pyrkii.

Tieteellisen tiedon ihanteet ja paradigmat

Mitä on tieteellinen tieto ja tietäminen? Ihmistieteissä ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa kysymykset siitä, mikä tieto on tieteellistä ja mikä jotain muunlaista tietoa, ovat erityisen monimutkaisia ja latautuneita. Niihin kytkeytyvät käsitykset ideologiasta, arvoista, ennakkoluuloista, kokemuksellisuudesta ja erilaisista edun tavoitteluista. Rajanvedoista tieteellisen ja ei-tieteellisen tiedon välillä kiistellään jatkuvasti, ja nämä kiistat voivat joko tukahduttaa tai mahdollistaa kanssatutkimukselle avautuvaa tilaa tieteen kentällä.

Tieteellisen metodin nähdään yleisesti tuottavan parasta ja luotettavinta tietoa. Se myös nähdään menetelmänä, joka korjaa itse itseään. Yleinen käsitys on, että tiede perustuu objektiivisiin faktoihin ja järkevään, loogiseen päättelyyn. Faktat puolestaan perustuvat mieluiten tieteellisissä kokeissa ja tutkimuksissa tehtyihin havaintoihin. Kun havaintoja on tarpeeksi, niistä johdetaan yleistyksiä, lakeja ja teorioita. Tätä kutsutaan induktiiviseksi päättelyksi. Sen rinnalla deduktiivinen päättely tarkoittaa sitä, että teorioiden pohjalta tehdään johtopäätöksiä, selitetään yksit-

täistapauksia ja ennustetaan asioita. Tieteentekijän taustan, henkilökohtaisten ominaisuuksien ja mieltymysten tai vaikkapa poliittisten näkemysten ei tule vaikuttaa tähän prosessiin. Tavoitteena onkin kokeiden ja tutkimusten toistettavuus: tulokseen ei tulisi vaikuttaa se, kuka tutkimuksen on tehnyt. Teorioiden puolestaan tulee olla selkeästi esitettyjä ja täsmällisiä, jotta niitä voidaan arvioida havainnoin ja kokein. Kuten Alan Chalmers (2013, 55–60) esittää, tieteenfilosofiassa on kuitenkin pitkään ymmärretty, ettei käytännössä ole olemassa erilaisista taustatekijöistä riippumattomia puhtaiden faktojen todistamia tosia teorioita. Pyrkimys on pikemminkin edistystä, yrityksen ja erehdyksen, otaksumien ja niiden torjunnan ja aina uusien ongelmien ja otaksumien kautta.

Thomas Kuhn (1962) on tunnetusti esittänyt, että normaalitilanteessa tieteenaloilla vallitsee aina jonkinlainen yleisesti hyväksytty ajattelutapa ja viitekehys, jonka puitteissa tutkimusta tehdään. Ajoittain tällaiset viitekehykset eli paradigmat muuttuvat, jolloin voidaan puhua tieteilisistä vallankumouksista. Paul Feyerabend (1975) puolestaan näki koko perinteisen tieteellisen menetelmän idean ongelmallisena ja väitti, ettei tieteellä ole sellaisia ominaisuuksia, jotka tekisivät siitä välttämättä paremman suhteessa muihin tietämisen ja tiedon muotoihin. Tieteen ihanteita sokeasti palvova ”tiedeuskovaisuus” on Feyerabendin mukaan vaarallista, ja hän korostaa yksilön vapauden roolia siinä, mikä tieto koetaan merkittäväksi. Tutkijoiden metodologinen harkinta tulisi hänen mukaansa olla rajoittamatonta (Feyerabend 1975, sit. Chalmers 2013, 138–147). Feyerabendin kriittiset ja anarkistiset näkemykset heijastelevat myöhemmin kehitettyjä näkemyksiä tiedon episteemisestä moninaisuudesta ja perinteisen tieteen osin ongelmallisesta yhteiskunnallisesta roolista (Kidd 2015). Käsittelemme näitä teemoja myöhemmin tässä luvussa.

Joka tapauksessa perinteisillä ihanteilla ja käsityksillä tieteellisestä tiedosta on yhä vahva asema. Ne liittyvät ennen kaikkea luonnontieteelliseen tutkimukseen ja positivismiin, jonka tunnetuin puolestapuhuja lienee 1800-luvulla tieteellisen tiedon ja toiminnan ihanteita muotoillut Auguste Comte (esim. Comte 2015). Positivismissa keskeistä on kokeellinen havainnointi, looginen päättely, syy-seuraussuhteet, edustavuus ja määrällinen tutkimusote. Yhteiskuntatieteissäkin tehdään positivistista tutkimusta erityisesti silloin, kun ilmiöitä pyritään määrällisesti mittaamaan erilaisten muuttujien avulla. Yhteiskuntatieteissä vallitseekin useita erilaisia ja kilpailevia paradigmoja, ja tutkimukseen on muodostunut lukuisia erilaisia koulukuntia. Tutkijoiden metodologinen kehittäminen ei kuitenkaan ikinä ole rajoittamatonta, sillä heidän toimintaansa väistämättä rajaavat tiedeyhteisössä vallitsevat näkemykset rajanvedoista tieteellisen ja ei-tieteellisen tiedon välille.

Tiedolle ja tietämiselle on siis kriteerinsä, vaikkakin ne muuttuvat ajan mukaan ja vaihtelevat eri tieteenalojen ja koulukuntien välillä. Samalla myös tieteen tekoa ohjaavat päämäärät voivat vaihdella. Totuuden tavoittelun lisäksi myös hyödyllisyys, ajankohtaisuus ja saavutettavuus voivat olla tieteen tekoa ohjaavia periaatteita. Esimerkiksi sosiologiassa ja kulttuurintutkimuksessa erilaiset tutkimuksen lähtökohtiin, näkökulmiin ja kohteisiin liittyvät käänneet ja niistä käytävä keskustelu on lähes jatkuvaa (esim. Jokinen 2006; Stingl 2020). Kanssatutkimuksen taustalla usein vaikuttavat kriittiset näkökulmat korostavat, että tutkimuksen ei tulisi irrota liian abstraktiksi ja erilliseksi arjen kokemuksista, ja että sen tulisi keskittyä todellisiin yhteiskunnallisiin ja sosiaalisiin ongelmiin.

Mitä tieteellisellä tiedolla tavoitellaan? Tiedon moninaisuus ja vaihtoehtoiset tieteen päämäärät

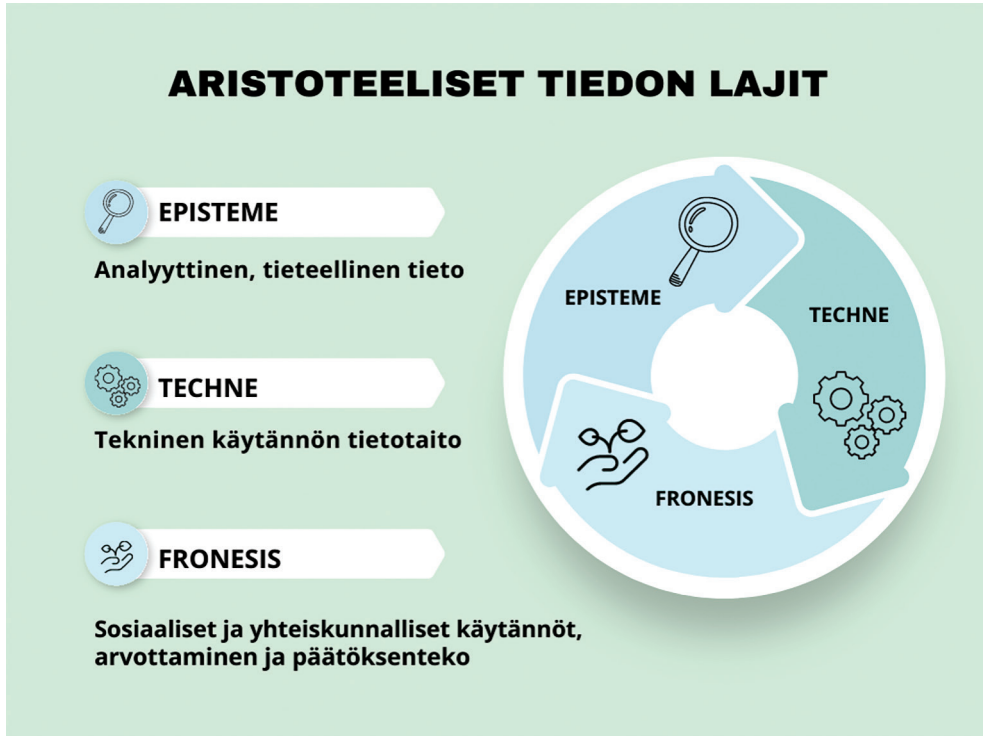
Vaikka luonnontieteistä ammentavat ihanteet ohjaavat suurta osaa tieteellisestä toiminnasta, osa esimerkiksi ihmistieteistä on jo lähtökohtaisesti syntynyt noista ihanteista poikkeavan metodologisen ymmärryksen pohjalta. Yhtäältä esimerkiksi antropologiassa pyritään laajaan ymmärrykseen ihmisyydestä ja kulttuureista. Toisaalta esimerkiksi politiikan tutkimuksen eri aloilla tutkimuksen ydintä on arvojen, oikeudenmukaisuuden, vallankäytön ja eettisyyden pohdinta. Soveltava yhteiskuntatieteellinen tutkimus, esimerkiksi sosiaalipolitiikka, on taas usein arvioivaa ja normatiivista ja pyrkii myös ratkomaan käytännön yhteiskunnallisia ongelmia. Jos luonnontieteille tyypillinen tavoite on selittää ja ennustaa, nousee ihmistieteissä – ainakin kriittisissä suuntauksissa – isompaan rooliin tutkimuksen yhteiskunnallinen merkitys ja vaikutus tai vaikuttavuus. Tietämisen ihanteet ovat silloin näkyvämmiin arvosidonnaisiin ja kytkeytyvät pyrkimyksiin saada aikaan erilaisia muutoksia.

Merkittävää on myös kysymisen tapa, joka määrittää tutkimusotetta joko määrälliseksi tai laadulliseksi. Tieteellisyyttä ja objektiivisuutta koskevat taustakäsitykset nousevat tässä yhteydessä joskus pinnalle, kun esitetään, että määrällinen tieto on ikään kuin objektiivisempää ja riippumattomampaa kuin laadullinen, tyypillisesti henkilökohtaisiin kokemuksiin nojaava tieto. Kuitenkin yhteiskuntatieteissä myös määrälliseen muotoon rakennettu tieto, esimerkiksi survey-kyselyt asteikkovastausvaihtoehtoinen, pohjautuu vastaajan subjektiiviseen arvioon ja kokemukseen. Kuten Suvi Ronkainen (2004) esittää, myös kyselyissä hyödynnetyt mittarit ovat aina rakentuneet tutkijoiden teoreettisten viitekehysten ja operationalisointien varaan, joiden puitteissa niiden tuottamia tuloksia myös tulkitaan. Määrälliset kyselytkin voivat siis tarjota vastauksia vain niihin kysymyksiin, joita nämä viitekehukset sallivat kysyä. Kyselymittareiden rakentumista tutkinut Katri-Maria Järvinen (2018, 10) toteaaakin, että ”tiedon tuottamisen prosessi on siihen sisältyvien lukuisten toimijoiden ja valintojen myötä myös yhteiskunta- ja tiedonpoliittinen kysymys”.

Subjektiivisen ja objektiivisen tiedon erottelu ei olekaan yksioikoista. Esimerkiksi ihmisen toimintakykyä voidaan määritellä ja mitata monella tavalla. Objektiivinen indikaattori asiassa voi olla esimerkiksi mitattava käden puristusvoima, kun taas subjektiivista on kirjallisesti tai suullisesti annettu arvio omasta jaksamisesta – tämä voidaan pyytää ja raportoida myös numeraalisella asteikolla. Jos taas esitetään kysymyksiä toimintakyvyn merkityksestä ihmisten elämässä, tai yhteiskunnassa ja politiikassa laajemmin, tarvitaan vielä muunkinlaista tietoa kuin sitä, millä tasolla kunkin yksilön tai väestön toimintakyky on. On esimerkiksi todettu, että toimintakyky muodostuu aina ihmisen ja ympäristön vuorovaikutuksessa, joka voi joko tukea ja mahdollistaa toimintaa tai estää ja hankaloittaa sitä (esim. Lehto-Niskala 2021). Arjen osallisuuden kokemuksia kanssatutkimuksen menetelmin kartoittaneen Elämänote-tutkimuksen haastatteluissa esimerkiksi tuli esiin kokemuksia siitä, kuinka fyysinen toimintakyvyn rajoite ei estä toimimista vapaaehtoisena, mutta voi jättää potentiaaliset osallistujat kenties rekrytoijilta huomaamatta (Hoppania & Vilkkö 2020).

Yhteiskuntatieteiden roolia ja merkittävyyttä pohtivassa kirjassaan Bent Flyvbjerg (2001) esittää nykyaikaisen tulkinnan aristoteelisesta *fronesiksen* (*phronesis*) käsitteestä. Aristoteles jakoi

tiedon tai tietämisen tavat kolmeen. Hänen mukaansa on olemassa 1) analyttinen, tieteellinen tieto eli *episteme*, 2) tekninen käytännön tietotaito *techne*, 3) ja nämä tasot ylittävä, yhteiskunnallisiin ja sosiaalisiin käytäntöihin liittyvä fronesis, johon kuuluu arvottaminen ja päätöksenteko (ks. Kuvio 3. Aristoteeliset tiedon lajit.).

Kuvio 3. Aristoteeliset tiedon lajit.

Aristoteleen mukaan kaikilla kolmella tiedon lajilla, tai älyn hyveellä, on vahvuutensa, mutta, kuten Flyvbjerg kirjoittaa, niissä on kyse eri asioista. Samalla tavoin eri tieteen aloilla tutkimuksessa on kyse erilaisista asioista. Tieteitä ei siten tulisi arvioida ainoastaan niiden epistემisten piirteiden osalta. Kun arvioihin tieteiden menestyksestä (tai mahdollisuuksista) otetaan mukaan myös fronesiksen taso, käy selväksi, että kriittiset yhteiskuntatieteet ovat vahvoilla juuri tässä, eli refleksiivisessä analyysissä ja keskustelussa arvoista ja hyödyistä. Arvioihin liittyvä keskustelu on perusedellytys minkä tahansa yhteiskunnan poliittiselle, taloudelliselle ja kulttuuriselle kehitymiselle; se on fronesiksen ydintä. Luonnontieteet taas ovat vahvoilla selittävässä ja ennustavana tieteenä. Flyvbjerg huomauttaa, että ajastamme kertoo paljon, ettei meillä oikeastaan ole fronesiksen käsitteelle nykyaikaista vastinetta, kun taas *techne* elää kaikkialla läsnä olevassa tekniikassa, ja *episteme* epistemologian käsitteessä. Mutta mitä fronesis tarkemmin ottaen tarkoittaa? Ja miksi ja millä tavoin se on tärkeä osa tietämistä ja tiedettä?

Fronesiksessa on kyse käytännöllisestä viisaudesta ja eettisestä pohdinnasta, pyrkimyksestä ymmärtää muutosta ja inhimillistä todellisuutta. Flyvbjerg pyrkii palauttamaan yhteiskuntatieteet tähän klassiseen asemaansa; kyseessä on käytännöllinen, älyllinen toiminta, jonka tarkoituk-

sena on selkeyttää niitä ongelmia, riskejä ja mahdollisuuksia, joita ihmiset ja yhteisöt kohtaavat. Fronesisen harjoittaminen tarkoittaa osallistumista yhteiskunnalliseen ja poliittiseen elämään. Näin ollen objektiivisuus suhteessa tutkimusaiheeseen ei yhteiskuntatieteissä ole samalla tavalla keskeinen tavoite kuin luonnontieteissä. Samoin hyväksytään, ettei yhteiskuntatieteissä kyetä samanlaiseen selittävään teoretisointiin ja ennustamiseen kuin luonnontieteissä. Fronesis on sen sijaan Aristoteleen mukaan tärkeää siksi, että se tasapainottaa välineellistä rationaalisuutta *arvo-rationaalisuudella*, mikä on aivan oleellinen tehtävä minkä tahansa yhteisön hyvinvoinnin kannalta. Arvo-rationaalisuuden tulee tämän näkemyksen mukaan tietyllä tapaa hallita välineellistä tieteellistä ja teknistä rationaalisuutta.

Fronetiikan näkökulmasta on tärkeää pysyä kiinni tutkimuksen empiirisessä kontekstissa, yksityiskohdissa ja esimerkeissä. On ymmärrettävä, että tietyn tulkinnan tekeminen tarkoittaa aina kamppailua muiden tulkintojen kanssa siitä, miten hyvin valittu tutkimusmenetelmä luo tietoa kiinnostuksen kohteena olevasta ilmiöstä. Sen tehtävänä on jäsentää ongelmia ja riskejä, joita yhteiskunnassa kohtaamme ja hahmotella kuinka asiat voisi hoitaa toisin. Samalla ollaan tietoisia, ettei ainoaa oikeaa versiota ongelmanasetteluista tai lopullista vastausta eri kysymyksiin ole olemassa. Flyvbjerg myös korostaa tutkijan roolia yhteisössään ja teroittaa, että tutkimustuloksista on tärkeää kommunikoida myös laajemmin kuin akateemisten piirien sisällä, sillä froneettisen tutkimuksen lähtökohtana on vaikuttaa yhteisön ja yhteiskunnan kykyyn pohtia ja toimia arvorationaalisesti. Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen avulla voidaan siis sekä pohtia keinoja erilaisten yhteiskunnallisten päämäärien saavuttamiseksi että osallistua näiden päämäärien arvioimiseen.

Vastaavanlaisia jaotteluja yhteiskuntatieteiden roolista ja teoreettisista ja metodologisista paradigmoista on viime vuosikymmeninä tehty useita. Esimerkiksi Gemma Ryan (2018) erottelee positivistisen, tulkinnallisen ja kriittiseen teoriaan pohjautuvan paradigman seuraavasti: Positivismi yhdistyy objektiivisuuden tavoitteluun, hypoteesien testaamiseen ja ajatukseen, että vain tiede voi tuottaa todellista tietoa. Tulkinnallinen paradigma puolestaan asettuu suoraan näitä tavoitteita vastaan ja korostaa tiedon ja ihmisten kokemusten yhteyttä. Kriittinen teoria taas kiinnittää huomion yhteiskunnan laajempiin poliittisiin rakenteisiin ja alistussuhteisiin, ja on siten tavoitteiltaan linjassa esimerkiksi feministisen tutkimuksen parissa kehitettyjen näkökulmien kanssa, joihin keskitymme seuraavissa alaluvuissa.

Tulkinnallisia lähestymistapoja kritisoidaan tyypillisesti *relativismista*, siitä että kaikki muuttuu tulkinnaksi ja moniksi näkökannoiksi eikä todellisuuteen tai faktoihin päästä enää kiinni. Esimerkiksi Sinéad Coburn ja Annette Gormally (2017) kuitenkin puolustavat tulkinnallista lähestymistapaa, jonka lähtökohtana on nimenomaan moninaisten näkökulmien etsiminen. Tutkijan rooli on tällöin tulkita eri näkökulmista esitettyjä huomioita ja selventää sitä, ettei mikään yksittäinen kanta tarjoa kokonaisvaltaista näkökulmaa mihinkään tutkittavaan ilmiöön. Jos lisäksi pyritään emansipatoriseen muutokseen, tulee tutkijoiden samoin kuin käytännön toimijoiden pyrkiä kriittiseen, tietoiseen refleksiivisyyteen oman roolinsa ja toimintansa suhteen, yhteistyössä muiden kanssa. Näitä periaatteita ja niiden alkuperää avataksemme syvennymme seuraavaksi feministisen tutkimuksen tietoteoreettisiin juuriin, minkä jälkeen siirrymme kuvaamaan niiden soveltamista kanssatutkimuksessa.

Feministinen epistemologia kriittisen osallistuvan tutkimuksen tiedollisena taustateorianä

Perinteisiä käsityksiä objektiivisuudesta ja kapeasti ymmärretystä tieteellisyydestä on haastettu pitkään etenkin feministisessä tutkimuksessa ja sen taustalla vaikuttavassa feministisessä epistemologiassa. Feministisen epistemologian (esim. Haraway 1991; Hesse-Biber 2012) ytimessä on juuri perinteisen tieteellisen tiedon keskeiseksi laatuksiteriksi nostetun objektiivisuuden kritiikki. Tämän näkökulman mukaan objektiivisuuden tavoittelu luonnehtii sellaista tutkimusta, joka pääosin palvelee valtaapitävien ihmisryhmien etuja. Valtaapitävien ryhmien, kuten valkoihoisten, eurooppalaisten, ja ylempiluokkaisten, näkökulmat mielletään helpommin objektiivisiksi ja yleispäteviksi totuuksiksi kuin marginaalisempien ihmisryhmien. Feministinen tutkimus on haastanut näistä näkökulmista käsin tuotetun tiedon yleispätevyyttä tuomalla esiin, että myös valtaapitävien ihmisryhmien tuottama tieto on rajallista ja heidän elämäkokemuksiinsa sidottua. Siten se ei päde, kun pyritään ymmärtämään muiden ihmisryhmien kohtaloita ja elinpiiriä. Lisäksi monien vähemmistöjen ja myös naisten pääsyä tieteen tekijöiksi on historian saatossa suoraan estetty. On esitetty, että heidän tapansa tietää eivät vastaa yllä kuvattuja tieteen ihanteita kuten rationaalisuutta, objektiivisuutta ja etäisyyttä tietämisen kohteesta. Kritisoidulla syrjiviä käytäntöjä feministinen epistemologia on osoittanut tieteelliselle tiedolle asetettujen ihanteiden poliittisuuden. Samansuuntaisia näkökulmia tietoon on tuotettu myös useissa muissa kriittisissä suuntauksissa, kuten marxilaisuudessa, kolonialismikriittisissä teorioissa sekä postmodernismissä (Liljeström 2004).

Feministinen epistemologia kääntää tieteen perinteiset ihanteet pääläelleen, minkä ansiosta se toimii hedelmällisenä pohjana erityisesti sellaiselle kansatutkimukselle, joka pohjautuu kriittiselle tiedonintressille. Objektiivisuuden sijaan korostetaan tiedon subjektiivisuutta, eli kiinnittymistä tiettyyn näkökulmaan, joka puolestaan muodostuu tietynlaisten elämäkokemusten kautta. Tällöin tutkijan ja tutkimuksen kohteen välinen suhde nähdään eri tavoin: jos perinteistä tieteellistä tietämistä luonnehtii etäisyyden tavoittelu, niin refleksiivistä, paikantunutta tietämistä luonnehtii läheisyys suhteessa tutkimuksen kohteeseen. Tämä ajatus eroaa merkittävästi perinteisen tieteen toistettavuuden ihanteesta, eli pyrkimyksestä tuottaa tietoa samanlaisin menetelmin riippumatta siitä, kuka tutkija on; toisin sanoin pyrkimällä kontrolloimaan tulkitsijan vaikutusta tulkintoihin.

Feministisessä epistemologiassa, ja yleisemmin niin sanotussa näkökulmasidonnaisessa eli *standpoint-teoriassa* (Harding 1986), saatetaan silti tavoitella *vahvaa objektiivisuutta*. Esimerkiksi Donna Haraway (1988) käyttää tätä ilmaisua luonnehtiessaan tietoa, jonka muodostumisen reunaehtoja ja niiden kiinnittymistä tiedon tuottajien kokemusmaailmaan on huolellisesti pohdittu. Kun tutkija tiedostaa tuotetun tutkimustiedon rajallisuuden, eli tiettyyn aikaan, paikkaan ja myös ruumiilliseen tietäjään sidotun luonteen (Ronkainen 1999), ja pohtii läpinäkyvästi tätä rajallisuutta ja paikantumista, tiedon tarkkarajaisuus ja myös käyttöarvo vahvistuvat (ks. myös Salami 2020). Toisin sanoin vahvaa objektiivisuutta on se, että tutkimustiedon rajallisuus tunnustetaan ja tunnustetaan.

Feministisen epistemologian mukaan tutkijoiden siis tulee huomioida omien kokemustensa ja asemansa erityisyys ja niiden vaikutus tutkimuksen tekemiseen. Samalla tavoin tulee myös huo-

mioida tutkimukseen osallistuvien ihmisten näkökulmien paikantuneisuus sekä mahdollinen eroavaisuus suhteessa tutkijaan. Näitä refleksiivisyyden lajeja on kutsuttu kriittiseksi ja toisaalta *inter-relationaliseksi refleksiivisyydeksi* (ks. esim. Coburn & Gormally 2017; Gilbert & Liebig 2009). Näistä näkökulmista käsin perinteisen tieteen pyrkimykset puhua ja tuottaa tietoa *toisten*, eli esimerkiksi haavoittuvassa asemassa olevien tai marginaalisten ryhmien, puolesta on nähty varsin ongelmallisina (Fonow & Cook 1991). Jos tutkimuksessa tuotettu tieto on aina tutkijoiden tulkintojen suodattamaa, ei sen voi olettaa tavoittavan suoraan toisten ihmisten kokemuksia (Ronkainen 1999). Tutkijan tulkintoja puolestaan väistämättä ohjaavat sekä hänen hyödyntämänsä teoreettiset viitekehykset että hänen oma kokemusmaailmansa, joka rajaa hänen saataviltaan olevaa kokemustietoa.

Standpoint-teorian näkökulmasta tutkijan keskeiseksi tehtäväksi nousee pyrkimys pohtia ja avata mahdollisimman kattavasti sitä, millä tavoin hänen kokemustensa ja tutkimuksellisten valintojensa muodostama tulkintakehikko muovaa tuotettua tutkimustietoa (Högbacka & Aaltonen 2015). Refleksiivisesti paikannettu tietäminen, joka nivoutuu tietäjän omiin kokemuksiin, on lähtökohtana myös esimerkiksi autoetnografisessa tutkimuksessa (esim. Rannikko & Rannikko 2021), joka keskittyy nimenomaan tarkastelemaan tutkijan omaa kokemuksellista suhdetta tutkittavaan ilmiöön. Kollektiivinen autoetnografia (esim. Davies & Gannon 2006) puolestaan tulee lähemmäksi kanssatutkimusta; siinä tyypillisesti tietynlaisia kokemuksia jakava ryhmä yhdessä tuottaa refleksiivistä tietoa omista kokemuksistaan, pyrkien näkemään niissä myös laajempia kulttuurisia vaikutuksia.

Tieto ei siis ole tietäjästä riippumatonta, vaan sitä tuotetaan aina jostain asemasta käsin. Tämän periaatteen mukaan perinteinen käsitys tieteellisestä tiedosta pohjautuu useille sosiaalisesti, historiallisesti ja poliittisesti muodostuneille ja epätasa-arvoa ylläpitäville jaotteluille, joissa erotellaan objektiivisuus subjektiivisuudesta ja rationaalisuus irratiionalisuudesta. Nämä jaottelut puolestaan on liitetty esimerkiksi käsityksiin sukupuolesta ja ”rodusta”, ja ne ovat osa valtaeroja tuottavaa sosiaalista järjestelmää, jossa erilaisissa yhteiskunnallisissa asemassa olevilla ryhmillä on erilaiset mahdollisuudet tulla nähdyiksi uskottavina tieteellisen tiedon tuottajina. Tätä asetelmaa ja jaotteluita vastustava standpoint-näkökulma puolestaan korostaa tyypillisesti juuri marginaalisissa asemassa olevien ihmisryhmien tuottaman tiedon arvokkuutta ja kyseenalaistaa perinteisiä tietämisen tapojen ja tietoa tuottavien ihmisryhmien välisiä hierarkioita. Sen mukaan juuri eletty elämä ja sen kerryttämä subjektiivinen kokemus tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä auttavat ymmärtämään ilmiötä paljon syvällisemmin kuin mitä ilman omakohtaista kokemusta olisi mahdollista (Fine ym. 2021).

Kriittistä osallistuvaa toimintatutkimusta tehneet Michelle Fine ja kumppanit (2021) havainnollistavat elettyyn elämään ja marginaalisiin asemiin pohjautuvan tiedon merkitystä esimerkiksi sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten kanssa tehdystä tutkimuksesta. Yhtenä osana heidän tutkimustaan nuoret kanssatutkijat kommentoivat ja jäsensivät uudelleen demografisten taustatietojen kysymisen tapaa määrällisessä tutkimuksessa. Seurauksena tätä tyypillisesti hyvin standardisoitua tutkimuskäytäntöä haastavista kannanotoista, kyseisessä tutkimuksessa päädyttiin entistä avoimempiin kysymisen tapoihin esimerkiksi siitä, miten määräll-

lisen lomakkeen täyttävät osallistujat itse luonnehtivat sukupuoli-identiteettiään¹. Tämä moniääninen prosessi, jossa kanssatutkijat saivat äänensä kuuluviin, muutti tapaa, jolla tutkimuksessa tuotettiin tietoa. Myös itse neuvotteluprosessi, jossa nuoret esittivät monenlaisia eri näkemyksiä aiheesta, tuotti tärkeää tietoa siitä, mitä erilaiset kategorisoinnit voivat merkitä nuorille, joiden arkielämässä nämä kategoriat ovat keskeisesti ja monin tavoin ulossulkevasti läsnä. Fine ja kump-panit (2021) korostavatkin, että monien eri näkökulmien, tai monin eri tavoin paikantuneen tiedon, saattaminen jännitteiseen dialogiin, jossa ei tavoitella yhteisymmärrystä vaan pikemminkin vaalitaan moniäänisyyttä, tuottaa moninaisuuden ansiosta vahvaa objektiivisuutta ja siten arvokkaampaa tietoa.

Etenkin kriittiseen tiedonintressiin pohjautuvan kanssatutkimuksen tavoitteena on tyypillisesti paitsi tietoisuuden lisääminen vallan epäsuhtaisesta jakaantumisesta ja sen vaikutuksista yhteiskunnassa, myös konkreettiset pyrkimykset saada aikaan muutosta tunnistettuihin epäkohtiin. Hierarkkisuuden purkamiseen ja demokraattisuuden edistämiseen haetaan ratkaisuja ammattitutkijoiden ja kanssatutkijoiden välisessä vuorovaikutuksessa. Tieteellinen tieto on historian saatossa näytellyt vahvaa roolia marginaalisten ihmisryhmien alistamisessa toisten ryhmien kontrollille (Lazard & McAvoy 2020; Skeggs 1994). Tieteellä ja tutkimuksellisilla valinnoilla on siten valtaa toimia hallinnan välineinä. Jos sen sijaan tutkimusta halutaan tehdä tavoilla, jotka kyseenalaistavat hierarkioita, on tärkeää pohtia, millaisia toimintamahdollisuuksia kanssatutkijoille avautuu tiedon tuottajina. Millä tavoin esimerkiksi yleistyneet oletukset tietyn ihmisryhmän edustajista ovat läsnä siinä, millaista tietoa heillä oletetaan olevan tai millaisen tiedon tuottamiseen heidän oletetaan kykenevän? Tässä pohdinnassa on hyödyksi esimerkiksi johdannossa mainittujen intersektionaalisten ja kolonialismikriittisten teorioiden (esim. Mohanty 1988; Yuval-Davis 2006) tuntemus. Nämä teoriat auttavat tunnistamaan syrjiviä ennako-oletuksia ja sokeita pisteitä, joille eivät kriittisiin näkemyksiin sitoutuneet tutkijatkaan ole immuuneja. Tällaisia kysymyksiä vallasta kanssatutkimuksellisissa asetelmissa pohditaan käytännön esimerkin avulla myös useissa tämän teoksen myöhäisemmissä luvuissa.

Kokemuksesta kumpuava tietäminen, demokratia ja toiminta

Kanssatutkimuksessa pyritään siihen, että kanssatutkijoiden eletyn elämän tuottama tieto ohjaisi tutkimusprosessia alusta loppuun saakka (esim. James & Buffel 2022). Siten ideaalitapauksessa myös tutkimusasetelma ja tutkimusongelmat muodostetaan niiden ihmisryhmien lähtökohdista, tarpeista ja näkökulmista käsin, joita tutkimuksen aihepiiri koskettaa. Kanssatutkijoilla on tällöin aktiivinen rooli sen määrittelyssä, *mitä* tutkitaan, *miten* tutkitaan ja *miksi*. Yhtenä pyrkimyksenä on tuottaa tietoa tietylle *ihmisryhmälle* ja heidän tarpeitaan ja ymmärrystään vastaamaan sen sijaan, että tietoa pyrittäisiin tuottamaan tietystä *ihmisryhmästä* joitain muita, esimerkiksi ammattitutkijoiden määrittelemiä tarkoituspieriä varten. Kanssatutkimuksessa tieto ja

¹ Myös esimerkiksi Susanna Paasonen ja Sanna Spišák (2018) ovat kuvanneet, kuinka tällainen kysymisen tapa antaa tilaa moninaisuuden esiin tuomiselle esimerkiksi seksuaali-identiteettien osalta, ja siten pääsee lähemmäksi nuorten kokemusmaailmaa kuin valmiiksi määritellyt vaihtoehdot kysymyslomakkeessa.

toiminta kytkeytyvät tiiviisti yhteen; tiedon tuottamista perustele usein tietynlaisen toiminnan ja sen kehittämisen mahdollistaminen, ja toisaalta toiminta tuottaa tietoa.

Yhteiskuntatieteissä tutkimus ja tiedonintressit kytkeytyvät usein yhteiskunnalliseen päätöksentekoon erilaisista oikeuksista, vastuista ja vaikkapa sosiaali- ja terveystalv palveluista. Kun julkista valtaa käytetään ja palveluja suunnitellaan ja järjestetään tietyille ryhmälle, kuten esimerkiksi nuoret, vammaiset tai ikääntyneet, voidaan näiden ryhmien ottamista mukaan asiaa koskevaan tiedontuotantoon perustella osallisuuden ja demokraattisuuden lisäämisellä. Asianomaisilla ryhmillä nähdään lisäksi olevan *kokemustietoa*, joka mahdollistaa heidän toimintansa asiantuntijoina tällaisissa projekteissa. Kokemustiedon käsitteessä kiteytyy edellä kuvattu ajatus elettyyn elämään pohjautuvasta tietämisestä. Jos tutkimuskohteena on esimerkiksi väkivalta, sitä koskevaa kokemustietoa on kuvattu henkisenä, fyysisenä, ja sosiaalisena. Väkivaltaan liittyvä kokemustieto koostuu näin ollen toiminnasta, ajatuksista ja tunteista, jotka ovat muodostuneet väkivaltakokemusten kautta (Laitinen & Nikupeteri 2013; vrt. kokemusten kolmijako tämän teoksen *Kanssatutkimus ja valta* -luvussa).

Kokemustieto käsitteenä kyseenalaistaa aikaisemmin mainitsemiamme perinteisiä järjen ja tunteiden hierarkkisia jaotteluita, sillä sekä järjen että tunteiden nähdään olevan erottamattomasti mukana kokemustiedon muodostumisessa (myös esim. Gillies & Alldred 2012; Salami 2020). Vastaavanlainen ajatus aistimuksista ja tuntemuksista tiedon lähteenä liittyy myös esimerkiksi aistietnografiaan (Pink 2009) ja kuljeskelumenetelmään (Sotkasiira ym. 2021), joissa kummassakin sekä ammatti- että kanssatutkijoiden aistituntemukset näyttelevät keskeistä roolia.

Kuten olemme todenneet, kanssatutkimuksessa ei ainoastaan kysytä ja pyydetä tietoa asianomaisilta, vaan heidät otetaan mukaan tiedontuotannon prosessin eri vaiheisiin. Esimerkiksi haastatteluilla tavoitellaan tyypillisesti syvällisempää ja kokemusperäistä, kontekstuaalista tietoa tietystä aiheesta tai ihmisryhmästä. Kun haastatteluja tekemään otetaan mukaan vielä tätä ryhmää edustavia henkilöitä, haastatteluvien vertaisia, asetelma on toinen kuin silloin, kun haastattelijana toimii tutkija, joka ei välttämättä kuulu kyseiseen ryhmään. Haastattelu itsessään on aina vuorovaikutuksellinen tapahtuma kahden osapuolen välillä. Vertaisuuteen perustuvan haastattelun valinta tutkimuksen toteuttamistavaksi pyrkii vaikuttamaan syntyvän kanssakäymisen ja haastattelutiedon luonteeseen (Hoppania ym. 2021). Tiedon nähdään syntyvän *relatiionaalisesti*, eli haastattelun vuorovaikutukseen nivoutuen. Toisin sanoen tällöin ei oleteta, että kokemus on jotain, joka on valmiina ikään kuin haastateltavan sisällä, ja se vain kaivetaan haastattelussa esille, vaan tieto syntyy haastattelutilanteen vuorovaikutuksessa.

Vertaisuus voi kanssatutkijoiden toteuttamien haastattelujen vuorovaikutuksessa vaikuttaa esimerkiksi siihen, että samaa ikäluokkaa olevalle ihmiselle on helpompi puhua omaa ikäluokkaa koskevista asioista. Vastaavalla tavalla samalla alueella asuvan kanssa keskustelu arjen kokemuksista helpottuu, kun molemmilla on paikallista tietoa ja tuntemusta (Hoppania ym. 2021; Hoppania ym. tulossa). Tämä näkyi esimerkiksi Elämänote-tutkimuksessa, jossa osallistujat kutsuttiin mukaan tutkimukseen nimenomaan keskustelemaan toisen ikääntyneen kanssa. Haastattelut loivat tilan, jossa syntyi yhteistä ikään ja sukupolveen kytkeytyvää reflektointia, ja monissa haastattelukeskusteluissa viitattiinkin suoraan tai epäsuorasti ”meihin ikäihmisiin”. Haastatteluissa oli paljon suoria ja epäsuoria viittauksia sekä jaettuun sukupolvikokemuksiin että jaettuun vaiheeseen elämänkulussa. Tämä edesauttoi luottamuksen ja yhteisymmärryksen saavuttamista haas-

tattelutilanteessa ja vaikutti näin keskustelun kulkuun ja tutkimuksessa tuotetun tiedon laatuun. Vertaisuutta ei kuitenkaan aina automaattisesti synny oletetulla tavalla eikä se aina johda vuorovaikutuksen sujumiseen toivotulla tavalla, kuten tämän kirjan vertaisuutta pohtivassa luvussa *Tutkimuskohteesta tutkimuksen toteuttajaksi* esitetään.

Kanssatutkijuutta voidaan siten hahmottaa tietämisenä, jossa erilaisiin elämäkokemuksiin ja tietämisen tapoihin pohjautuvaa asiantuntijuutta hyödynnetään ja tuodaan yhteen. Tätä yhteensovittamista voidaan kuvata vuorovaikutteiseksi asiantuntijuustiedon muodostumiseksi. Vuoropuheluun osallistuvien osapuolten tietämisen lähtökohtien ajatellaan olevan laadultaan erilaisia ammattitutkijoilla ja kanssatutkijoilla. Ammattitutkijoiden tietäminen pohjautuu metodologioiden hallintaan, teorioihin ja tieteenfilosofisten periaatteiden tuntemukseen. Kanssatutkijoiden tieto, jonka pohjalta heidät kutsutaan mukaan tutkimuksen tekoon, puolestaan nähdään ensisijaisesti kokemustietona, jolla on suora yhteys elettyyn arkielämään ja sitä jäsentäviin sosiaalisiin ja poliittisiin voimiin.

Kanssatutkimuksen prosessiin kuuluu kuitenkin myös roolien ja tietämisen limittäisyys ja yhdessä oppiminen, jonka tuloksena syntyvä tutkimustieto ei palaudu kummankaan ryhmän jo olemassa oleviin tietämisen tapoihin: kanssatutkijoilla sen enempää kuin ammattitutkijoillakaan oleva tieto ei siten ole staattista, vaan tietämistä edistetään yhdessä toimien ja toisiltaan oppien. Esimerkiksi vertaishaastatteluja tekevät kanssatutkijat käyvät usein läpi myös haastattelumenetelmään perehdyttävän koulutuksen, jonka saatelemana he kerryttävät uutta kokemustietoa haastattelemisesta tutkimusprosessin aikana (esim. Hoppania ym. 2021). Tietämisen kokemukseen sidottu luonne toisaalta myös yhdistää kanssa- ja ammattitutkijoita, sillä aiemmin esitellyn standpoint-teorian mukaisesti myöskään ammattitutkijoiden tapoja tuottaa tietoa ja tehdä menettelmällisiä ja teoreettisia valintoja ei tule nähdä irrallisina heidän elämäkokemuksestaan ja sen muokkaamista näkökulmista (Högbacka & Aaltonen 2015; Venäläinen tulossa).

Asetelma, jossa lähdetään liikkeelle siitä, että kanssatutkijoiden ja ammattitutkijoiden tieto on perinpohjaisen erilaista, voi pahimmillaan myös syventää heidän välisiään valtaeroja. Kanssatutkijoilta ei voida odottaa samanlaista tuntemusta teorioista tai tieteellisen tiedon ja sen tuottamisen periaatteista kuin mitä ammattitutkijoilla on. Tietoon liittyvien ymmärrysten erot voivat tulla entistä näkyvämmiksi tutkimusprosessin aikana, kun neuvottelua tiedon tuottamiseen liittyvistä ratkaisuista käydään tutkimuskumppaneiden kanssa. Esimerkiksi yllä kuvatun kaltaiseen kriittiseen tiedonintressiin pohjautuvassa kanssatutkimuksessa on riskinä se, että niissä tutkija päätyy tietämään kanssatutkijoiden puolesta, jos he eivät jaa tutkijan käsitystä siitä, millä tavoin erilaiset eriarvoisuutta tuottavat yhteiskunnalliset rakenteet rajoittavat heidän toimintamahdollisuuksiaan (vrt. Jones, Milnes & Turner-Moore 2021; Skeggs 1994).

Toisaalta emansipatoriseen epistemologiaan pohjautuvassa tutkimuksessa teoretisointi pohjautuu suoraan ja julkilausutusti juuri kokemustietoon. Esimerkiksi feministinen tutkimus on ponnistanut ajatuksesta, että juuri kokemustieto sukupuolijärjestelmän tuottamasta sorrosta mahdollistaa feministisen tietämisen (Saresma 2010). Kriittistenkään teoretisointien taustalla vaikuttanut kokemustieto ei kuitenkaan pysty aukottomasti heijastamaan kaikkien ihmisten kokemuksia. Perinteisesti valkoihoisten ja keskiluokkaisten feministien tuottamaa tietoa on esimerkiksi kritisoitu siitä, ettei se tavoita rodullistettujen tai työväenluokkaisten naisten kokemuksia. Tämä feministisen tutkimuksen sisäinen kritiikki risteäviä eriarvoisuuksia valottavasta intersek-

tionaalisesta näkökulmasta käsin onkin merkittäväällä tavalla laajentanut ja muovannut feministisiä tietokäsityksiä sekä teoretisointeja. Alun perin paitsi tieteellisistä keskusteluista myös aktivisista ammentaneet intersektionaaliset näkökulmat voivat siten tuottaa entistä oivaltavampaa ja kriittisempää tietoa eriarvoisuuksista ja eroista, kuten esimerkiksi Finen ja kumppaneiden (2021) aiemmin tässä luvussa kuvatussa tutkimuksessa.

Jotta kanssatutkimus onnistuisi tavoittamaan ja haastamaan eriarvoisuuksia, tulee sen pohjautua ajatukseen tiedosta paitsi paikannettuna myös dynaamisena. Toisin sanoin tutkijoiden on varottava, etteivät he kiinnity liiaksi ennalta tuntemiensa teorioiden tuottamiin oletuksiin, vaan pyrkivät pitämään tutkimuksessa tuotetun tiedon ja tietämisen tapansa jatkuvassa liikkeessä. Octavia Calder-Dawe ja Nicola Gavey (2019) ovat esimerkiksi soveltaneet näitä ajatuksia osallistavan työpajamenetelmän kehittelyyn, jota he ovat hyödyntäneet tarkastellessaan arkielämän seksismiä nuorten kanssa. Työpajojen tavoitteena on ollut paitsi vahvistaa nuorten kykyä kyseenalaistaa seksismiä ja sen arkielämän ilmentymiä, myös vastavuoroisesti etsiä ratkaisuja näihin epäkohtiin yhdessä nuorten kanssa sen sijaan, että tutkijat yksin määrittelisivät oikeat keinot purkaa valtasuhteita. Tämänkaltaisella avoimella otteella voidaan kanssatutkimuksessa myös tehdä näkyväksi arkielämässä jo tapahtuvaa eriarvoisuuksien vastustusta marginaalisissa asemissa olevien henkilöiden taholta (Sotkasiira ym. 2021).

Toimintatutkimus on suuntaus, jolla on pitkät perinteet ja jossa keskeistä on tiettyä yhteisöä hyödyttävään muutokseen pyrkiminen sekä tutkimuksen ja toiminnan yhdistäminen (Ryynänen & Rannikko 2021, 22). Toimintatutkimusta voidaan jaotella erilaisiin alaryhmiin, joista etenkin osallistava toimintatutkimus myötäilee kanssatutkimuksen perusajatuksia: tavoitteena on tuottaa yhdessä asianomaisten kanssa toimien tietoa toiminnasta tai käytännöistä, jotta niitä voitaisiin muuttaa (Kaukko & Kiilakoski 2018). Keskeistä on siis löytää ratkaisuja ongelmiin, kehittää ja parantaa toimintatapoja, palveluja, tuotantomuotoja ja niin edelleen. Toimintaa ja sen kehittämistä ei tällöin nähdä tiedolle ja sen tuotannolle alistaisina tai toisin päin, vaan ne liittyvät toisiinsa ja nähdään yhtä arvokkaina päämäärinä.

Toimintatutkimusta voidaan tehdä esimerkiksi osana erilaisia käytännöllisiä kehittämishankkeita, joissa tutkija osallistuu kyseiseen prosessiin tai toimii hyvin läheisessä yhteistyössä prosessin eri osapuolten kanssa. Erityisesti poliittisten prosessien ja demokratian tutkimuksessa toimintatutkimus voi myös haastaa osallistumisen ja osallistamisen peruslähtökohtia. Kun kehittämis- tai tutkimushankkeeseen – tai osallistavaa demokratiaa (tai vallan jakamista) edistävään pyrkimykseen – liittyy tavoite saada mukaan osallistujia tietystä ryhmästä, esimerkiksi tietyn yhteisön asukkaita, nousee esiin kysymys edustavuudesta. Voidaan kysyä, ovatko osallistujat väestöä edustava joukko. Edustavatko he oikeassa tilastollisessa suhteessa kyseisen ryhmän tai alueen ihmisiä esimerkiksi sosioekonomisten luokittelujen, iän, etnisyyden tai sukupuolen perusteella?

Toisaalta väestöryhmien luokitteluun perustuvaa käsitystä demokratiasta haastaa niin sanottu jälkiperstahakuinen demokratiakäsitys (esim. Palonen 2020). Se nojaa toisenlaiseen ajatukseen kansasta, asukkaista tai ryhmästä *demoksena*, jota ei ole ennalta määritelty esimerkiksi väestötieteellisten ominaisuuksien mukaisesti. Tällöin korostetaan erilaisten näkökulmien moninaisuutta ja erimielisyyttä, joka ei välttämättä perustu yksilön yhteiskunnalliseen taustaan tai asemaan, vaan erilaisiin poliittisiin kamppailuihin, erilaisiin arvoihin, mielitymyksiin ja etuihin. Silloin on keskeistä, että prosessissa syntyy keskustelua ja debattia, erimielisyyttä ja neuvottelua, jolla on

vaikutusta ja mahdollisuuksia purkaa valtasuhteita. Näin syntyy demos, moninainen ja tilapäinen ”me”, joka tuottaa erilaisia näkemyksiä ja parhaimmillaan vie neuvotellen jotakin prosessia eteenpäin (Palonen, Kuokkanen, Hoppania 2019). Myös itse prosessiin osallistumisen reunaehdot, ja vaikkapa osallistumisen käsite, voi tulla kiistanalaiseksi ja synnyttää konflikteja. Poliitiikan teoriassa tämä potentiaali on nähty positiivisena, ja esimerkiksi Carole Patemanin (2012) mukaan osallistuva demokratia epäonnistuu, jos se keskittyy vain jonkin tietyn osallistumisen mallin toteuttamiseen eikä demokratiakäsityksemme uudistamiseen.

Kokemustietoon nojataan myös sosiaalialan organisaatioiden kehittämisessä, jossa osallistamishankkeet ovat viime vuosina yleistyneet. Taina Meriluoto (2018) on tutkinut näitä hankkeita foucault’laisesta näkökulmasta osana osallistavaa hallintaa, joka pyrkii kansalaisten voimaantumiseen ottamalla heitä mukaan politiikkalinjausten valmisteluun ja toimeenpanoon. Meriluodon tutkimissa prosesseissa osallistujia kuitenkin ohjattiin toimimaan pitkälti tietyllä rajatulla tavalla. Tällöin kokemusasiantuntijuudesta tulee muotti, jonka rajat on mahdollista määrittellä kunkin hankkeen päämäärien mukaisesti. Meriluodon tutkimuksessa monet kokemusasiantuntijuushankkeet hahmottavat asiantuntijuuden perinteisesti kyknä välittää neutraalia ja objektiivista tietoa palvelujen kehittämiseen. Kokemusasiantuntijat ovat näin osa hallitsemiskäytäntöjä, jotka tuottavat tietynlaisia subjekteja. Pohjalla on tietokäsitys, jonka mukaan asiantuntijuus määrittellään ”kyknä tuottaa *neutraalia* ja puolueetonta tietoa omista henkilökohtaisista kokemuksista *huolimatta*” (Meriluoto 2018).

Erilaisten osallistamishankkeiden taustalla vaikuttavat arvot ja tietokäsitykset ovat siis hyvin merkittäviä. Ne vaikuttavat siihen, tuottavatko prosessit mahdollisuuksia lähinnä rajatulle konsensushakuiselle yhteistyökumppanuudelle, siten uusintaen perinteiseen asiantuntemukseen liittyvää säätelyä ja portinvartijuutta, vai avaavatko ne mahdollisuuksia laajempaan ja monimuotoisempaan osallistumiseen ja tiedontuotantoon.

Osallistumisen lisäämistä tavoittelevat hankkeet ja kanssatutkimus liittyvät siis usein myös erilaisiin demokratiaihanteisiin, eivät ainoastaan tiedon tuottamisen ja tieteellisyuden ihanteisiin (ks. *Kanssatutkimus demokraattisena osallistumisena ja osallisuuden kokemuksena* -luku). Se ei tarkoita tieteellisyuden tai (vahvan) objektiivisuuden ihanteen hylkäämistä, vaan näiden käsitteiden kriittistä pohdintaa, sekä tutkimusta tai kehittämishanketta ohjaavien intressien ja tiedontuotannon lähtökohtien tuomista avoimesti esiin.

Tieteellisen tiedon ympärille muodostettuja perinteisiä raja-aitoja on pyritty hapertamaan tietämisen demokratisoimiseksi myös yhdistämällä tieteellisen tiedon tuottamiseen taidelähtöisiä tai yleisemmin luovia menetelmiä joko kanssatutkimuksellisella otteella tai ilman (Leavy 2015; Rynänen & Rannikko 2021, myös *Kanssatutkimus demokraattisena osallistumisena ja osallisuuden kokemuksena* -luku tässä teoksessa). Taiteella on ensinnäkin erityistä potentiaalia sellaisten kokemusten tavoittamiseen, jotka eivät ole helposti sanoitettavissa. Taidelähtöisillä menetelmillä, esimerkiksi piirrosten, käsitöiden, julisteiden ynnä muiden tuotosten tekemisellä on pyritty tekemään tutkimusprosessista helpommin lähestyttävä erilaisille kanssatutkijaryhmille, kuten nuorille tai lapsille (esim. Jones, Milnes & Turner-Moore 2021). Tällaiset menetelmät voivat osaltaan auttaa tutkimukseen liittyvien valtaerojen tasaamisessa, sillä taidetta tuottamalla kanssatutkijat voivat asettua tietäjiksi kenties helpommin kuin asetelmassa, jossa osallistuminen linkitetään tiiviisti tieteellisten käsitteiden ja teorioiden haltuunottoon tai standardisoituihin aineistonke-

ruumenetelmiin. Taidelähtöisten menetelmien avulla tutkimuksessa tuotetusta tiedosta voidaan myös tehdä saavutettavampaa laajoille yleisöille. Taide voi siis toimia myös raportoinnin väylänä, johon paneudutaan tarkemmin tämän teoksen vertaisuutta käsittelevässä luvussa. Taidelähtöiset menetelmät ovat myös tapa hapertaa tutkijoiden ja osallistujien välisiä hierarkioita ja erontekoja, esimerkiksi tuomalla esiin tutkijoita ja osallistujia yhdistäviä affektiivisia kiertokulkuja (Venäläinen tulossa).

Myös tutkimuksissa, joihin ei sisälly varsinaista kanssatutkijuutta, voidaan taidetta tai luovia menetelmiä hyödyntäen kutsua yleisöjä ikään kuin kanssatutkijoiksi. Tällöin heidän nähtäväksi ei toimiteta kirjoitettua raporttia tutkimustuloksista tutkijoiden valmiiksi pureskeleminä, vaan tutkimuksen aihepiiriä valottavia taiteellisia tuotoksia, joiden pohjalta yleisöt itse voivat tuottaa tulkintoja. Näin on tehty etenkin jälkistrukturalistisiin, uusmaterialistisiin tai postkvalitatiivisiin lähestymistapoihin nojautuvissa tutkimuksissa, joiden epistemologiat korostavat monitulkintaisuuden vaalimista, merkitysten avoimeksi jättämistä ja ylipäänsä tieteen toisin tekemistä (ks. esim. Lather 2008). Taiteen kautta yleisöille mahdollistuu tuotetun tiedon vastaanottaminen ja uuden tiedon tuottaminen aistituntemusten tai affektien kautta rationaalisen ajattelun sijaan tai rinnalla (Zarzycka & Papenburg 2012). Tieto voi taiteen avulla resonoida heidän ruumiissaan ja siten saada aikaan affektiivisesti kyllästettyä tietämistä, jonka vaikuttavuus voi olla paljon vahvempaa kuin vain perinteisen tiedon välittämisen menetelmiin nojautuessa. Tällöin voidaan puhua sellaisesta elämyksellisestä tietämisestä, johon liittyy korostunut mahdollisuus empaattiseen toisen ihmisen kokemuksen tuntemiseen. Siten etenkin marginalisoitujen ja toiseutettujen ryhmien kohdalla voi näillä lähestymistavoilla olla erityistä arvoa.

Refleksiivisyys avaimena kanssatutkimukselliseen tietämiseen

Olemme tässä luvussa käsitelleet erilaisia tietoon ja tietämiseen liittyviä ihanteita ja taustaoletuksia, joilla on merkitystä sille, miten kanssatutkimus asettuu osaksi laajempaa tieteen kenttää. Kanssatutkimukselle on ominaista tiedon subjektiivisuutta eli ruumiillisiin tiedon tuottajiin kytkettyä luonnetta korostava taustaoletus. Tällöin eletty elämä ja sen tuottama kokemustieto esimerkiksi siitä, millä tavoin yhteiskunnalliset eriarvoisuudet rajoittavat tietyn ihmisryhmän toimintamahdollisuuksia, nähdään arvokkaina tiedon tuottamisen resursseina. Kuvio 4 kiteyttää tämän luvun ydinajatuksen kanssatutkimuksen tietämisestä subjektiivisena, refleksiivisenä, moninaisena, kriittisenä ja yhteiskunnallisiin ongelmiin tarttuvana. Kanssatutkimuksellinen tietäminen haastaa etenkin luonnontieteistä ja positivismista juontuvia ja usein yhä vallitsevia ihanteita, joissa puolestaan korostetaan objektiivisuuden ja tiedon tuottajista irrallisten tieteellisten menetelmien roolia tieteellisen tiedon laadukkuuden kannalta. Siten kanssatutkimus asettuu jännitteeseen suhteeseen perinteisten tieteellisen tiedon ihanteiden kanssa, joita kuvasimme luvun alkuosassa.

Olemme tässä luvussa käsitelleet kanssatutkimuksellista tietämistä etenkin feministiseen epistemologiaan keskittyen, sillä se on näytellyt keskeistä roolia objektiivisuuden ihanteen haastajana viime vuosikymmenten aikana. Kuten olemme kuvanneet, feministisen tutkimuksen tavoin myös kanssatutkimus pohjautuu usein kriittiseen tiedonintressiin, jolloin tavoitteena on tuottaa

sellaista tietoa, jota voidaan hyödyntää eriarvoisuuksien näkyväksi tekemiseen ja purkamiseen. Kanssatutkimus voi kuitenkin yhtä hyvin pohjautua yllä kuvaamaamme tulkinnalliseen (Ryan 2018) tiedonintressiin, jolloin päällimmäisenä tiedon tuottamisen tavoitteena on erilaisten kokemusmaailmojen syvälinen ymmärtäminen. Kuten luvun alussa totesimme, myös positivismiin pohjautuvaa kanssatutkimusta tehdään.

Kuvio 4. Tietäminen kanssatutkimuksessa.

Kanssatutkimus voi siis perustua erilaisiin lähtökohtiin, ja sitä harjoittavien tutkijoiden tulleekin pohtia ja pyrkiä tunnistamaan, millaiset tiedontarpeet ja taustaoletukset heidän tutkimustaan ohjaavat. Ne vaikuttavat käytännön tutkimustoimintaan monin tavoin. Erilaiset lähtökohdat tuottavat lopulta vastauksia hyvin erityyppisiin kysymyksiin. Tietämiseen liittyvät teoreettiset, refleksiiviset pohdinnat eivät tämän vuoksi ole irrallisia tutkimuksen käytännön toteutuksesta, vaikka niiden tieteellinen käsittely onkin vaikeasti irrotettavissa abstraktista, käsitteellisestä kielestä. Refleksiivisyys toimii kanssatutkimuksen kivijalkana, joka kannattelee kanssatutkimusprosessia sen jokaisessa vaiheessa, alkaen sen tietoteoreettisesta asemoinnista.

Tässä luvussa käytetty lähdekirjallisuus löytyy teoksen *Kanssatutkimus: Ihanteet ja käytännöt* sivuilta 135-148.
Teoksen pysyvä osoite on <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-042-7>